

**FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO
V OLOMOUCI
KATEDRA SLAVISTIKY**

**MOTIV SEBEVRAŽDY V ROMÁNU
F. M. DOSTOJEVSKÉHO
(BAKALÁŘSKÁ PRÁCE)**

VYPRACOVALA: ROMANA HORÁKOVÁ

VEDOUCÍ PRÁCE: DOC., PHDR. ZDENĚK PECHAL, CSC.

OLOMOUC 2012

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla všechny použité prameny.

V Olomouci, 19. 4. 2012.

podpis

Na tomto místě bych ráda poděkovala doc., PhDr. Zdeňku Pechalovi, CSc. za vedení mé bakalářské práce, za jeho cenné rady, inspiraci a trpělivost a také za čas, který mi během psaní práce věnoval.

podpis

„Kdo našel ztracený život, nalezeného si dovede ceniti. A jak váží si Dostojevský života lidského, každého bez rozdílu, s jakou láskou ukazuje, jakou cenu má každá duše. Ten vážný, ten hrozně vážný Dostojevský žije však rád a vesel: vážný je, ale není škarohlíd, má humor: možná, že se hlasitě nesměje, ale často se usmívá, usmívá se, i když slzy zalily mu zrak.“

(MASARYK, T. G. *Studie o F. M. Dostojevském: S rukopisnými poznámkami*, 1932)

Obsah

1 Úvod.....	6
2 Rodion Romanovič Raskolnikov	8
2.1 Raskolnikovova teorie, vražda lichvářky, odůvodnění	13
3 Arkadij Ivanovič Svidrigajlov.....	20
4 Nastasja Filippovna Baraškovová.....	27
5 Alexej Nylič Kirillov	36
6 Závěr	41
7 Ruské resumé	44
8 Seznam použité literatury.....	48
9 Anotace	50

1 ÚVOD

Cílem této bakalářské práce je vymezení motivů sebevraždy v románu Fjodora Michajloviče Dostojevského. S tímto motivem se v dílech Dostojevského setkáváme neobyčejně často a tato práce bude zaměřena na to, jakým způsobem je sebevražda v jeho románech vyjádřena z hlediska literárního, jakým způsobem je vyobrazena, jaké má motivické místo ve struktuře románu (zda formální, zda je příčinou nějakého konfliktu a případně jakého), jaké ve spojení s tímto motivem můžeme odhalit syžetonosné konstrukce. Další otázkou jsou myšlenkové kontexty sebevraždy, co na sebe váže a jak to interpretovat.

Je nutné podotknout, že tato práce nehodlá být prací psychologickou, filozofickou, ani sociologickou, ale literární. Samozřejmě hodlám využít poznatků těchto věd, ale cíl této práce je jiný, a to (jak již bylo zmíněno) pohled na sebevraždu z hlediska literárního a také z hlediska estetického.

Předmětem rozboru motivu sebevraždy v díle F. M. Dostojevského jsou v mé práci tři jeho stěžejní romány: *Zločin a trest*, *Idiot*, a *Běsi*. V těchto románech je zmíněný motiv markantní a také nejlépe porovnatelný. Cílem této práce je právě odhalit čtenáři další aspekt Dostojevského tvorby, další úhel pohledu, z něhož se dá na Dostojevského dílo nazírat.

Chci dokázat, že motiv sebevraždy v podání Dostojevského a v kontextu jeho románů má nejen porovnání k sociologii, psychologii a filozofii, ale je mnohovýznamový – lze poukázat na fakt, že nejde pouze o ukončení života, ale o děj, který se promítá do celé románové struktury. Existuje mnoho variant tohoto motivu v románu Dostojevského. Dostaneme se například k tomu, jaké to je spáchat sebevraždu a zůstat přitom naživu. I taková může být sebevražda u Dostojevského.

Dalším neopomenutelným problémem bude také to, jak silná je hranice mezi vraždou a sebevraždou. Opět, z nezainteresovaného pohledu se odpověď bude zdát snadná, avšak z pohledu rozboru tohoto problému u Dostojevského

například zjistíme, že tato hranice se dá velmi snadno překročit a někdy dokonce mizí.

Na problematiku hranice mezi vraždou a sebevraždou se váže další „podivný“ aspekt sebevraždy, a to zda se jedná o čin dobrovolný či nedobrovolný. Odpověď se také může zdát být nasnadě, ale úhel pohledu je u Dostojevského opět trošku jiný.

V naší práci se tedy zaměříme na následující problémy:

- Jaké místo má motiv sebevraždy/vraždy v díle Dostojevského.
- Do jaké míry je tento motiv jiný než ostatní problémy díla.
- Další motivy, které jsou sebevraždou aktivovány a uváděny do kontextu.
- Do jaké míry se dá sebevražda oddělit od vraždy, prostupnost jejich vzájemných hranic.
- Typy sebevražd u Dostojevského.
- Jaké důvody pro sebevraždu postavy mají.
- Jakou roli sehrál tento motiv v celkové kompozici románu.

2 RODION ROMANVIČ RASKOLNIKOV

První postavou z románů F. M. Dostojevského, jejímž osudem se v souvislosti s motivem sebevraždy budeme zabývat, je Rodion Romanovič Raskolnikov z románu *Zločin a trest*. Motiv sebevraždy v tomto díle je velmi rozmanitý, sebevraždu zde vidíme z různých hledisek.

V úvodu románu i v úvodu naší práce je důležitý Raskolnikovův psychický stav. Chudoba a s tím spojená nemožnost dokončení studia právnické fakulty společně utvářejí rámec jeho vnitřního stavu a zeď, přes kterou se Raskolnikov nemůže dostat. Pokud by měl peníze, mohl by se slušně obléct a průběžně si vydělávat další peníze, díky nimž by dostudoval. V. Kirpotin si ve své knize tohoto momentu také všímá: *«Раскольников независим, совестлив и не хочет быть никому обязанным, но он во власти жестоких обстоятельств, совладать с которыми оказывается ему не под силу. «Он был задавлен бедностью», задолжал всем, заложил за гроши последние имевшиеся у него вещички, квартирная хозяйка перестала ему отпускать кушанье, и он сидел без обедов. Раскольников голодал, как это случалось со всеми студентами, не имевшими ни поддержки из дому, ни работы; он обносился, обтрепался так, что ему уже нельзя было показываться на люди, а следовательно, он не мог уже искать заработка, не мог бы взять урок, если б он и подвернулся: «без сапог нельзя детей учить».*¹

Jeho vnitřní stav je klíčem k jeho dalším pohnutkám. Raskolnikov chce získat peníze vraždou staré lichvářky a díky těmto financím by dokončil svá studia, odrazil by se ode dna a navíc by zbavil společnost „vši“. V. Kirpotin se však k jeho studiu vyjadřuje takto: *«Но даже успешное окончание университета не гарантировало полного и тем более скорого благополучия, необходимого ему не только для себя, но и для сохранения здоровья и*

¹ КИРПОТИН, В. Я. *Разочарование и крушение Родиона Раскольникова: Книга о романе Ф. М. Достоевского «Преступление и наказание»*. Москва: Советский писатель, 1970, с. 38.

*ограждения чести сестры.»*² Je to výstižná analogie Raskolnikovova vnitřního rozporu, zda stařenu zabít či ne. Ať to udělá nebo ne, nebude to mít celkem žádný užitečný efekt. Stařenu však nakonec zabije i oloupí, ale nečekaně se v jejím bytě objeví i její sestra a Raskolnikov bez předchozího úmyslu zabije i ji.

Další důvod, který Raskolnikova vede k vraždě lichvářky, je jeho sestra Avdot'ja Romanovna Raskolnikovová. Duňa se kvůli Rodionovi dvakrát obětovala, aby ho zachránila před bídou. V. Kirpotin se k chudobě a odpovědnosti za blízké vyjadřuje takto: *«...бедность ужасна своими последствиями больше всего потому, что бедняку приходится как-то устраивать не только свою судьбу, но ещё отвечать и за судьбы близких. Мать и сестра любили Родиона Раскольникова страстно, и сам он был предан им беспредельно.»*³

Dunina první oběť pro Raskolnikova, služba v rodině Svidrigajlových, kde pracovala jako guvernanka, nebyla Raskolnikovovi dopředu známa. Svidrigajlov s ní jednal hrubě a opovržlivě, ale to byla jen maska, pod kterou skrýval vášeň a lásku k Duně. Duněčka však odtamtud nemohla odejít a tím se vyhnout nepříjemné situaci, protože si vzala dopředu 100 rublů, aby mohla 60 rublů ihned poslat Rod'ovi. Taková byla oběť Duni pro bratra, načež on, když zjistil pravdu o penězích, které mu matka se sestrou poslaly, se velmi rozzlobil.

Kromě události u Svidrigajlových se Raskolnikov musel vyrovnat ještě s jednou Duninou obětí z lásky k němu, aby mu pomohla dostat se z chudoby a dala mu možnost dokončit studia. Souhlasila s nabídkou k sňatku Petra Petroviče Lužina. Tentokrát však Raskolnikov všechno ví a hodlá sňatku zabránit. Nechce, aby se Duňa pro něho znovu obětovala a tím zahodila svůj život jen proto, aby on se měl dobře. Ví, že Duněčka by to kvůli němu vydržela, tak, jako snesla službu u Svidrigajlových. *«Дуня шла на этот брак, как иные бросаются в омут, шла не ради себя, а ради брата. Шла на заклятие, лишь бы выручить его. Для себя она лучше поступила б в «латыши к остзейскому немцу», но вот за брата, подавляя нравственное чувство, продавала свое спокойствие,*

² КИРПОТИН, *Разочарование и крушение Родиона Раскольникова*, с. 33.

³ КИРПОТИН, *Разочарование и крушение Родиона Раскольникова*, с. 38.

*свободу, совесть, тело свое – без колебаний, без ропота, без единой жалобы.»*⁴ Rodion je však přesvědčen, že Lužin je stoupenec myšlenky, že nejvýhodnější jsou manželky, které jejich manželé zachránili před bídou, tím hůř, že Lužin se touto myšlenkou vůbec netají.⁵ Základem jejich budoucího sňatku jsou tedy peníze a záchrana Duni a její rodiny před bídou. Celá situaci zavání až prostitucí. Sice ne v pravém slova smyslu, v podstatě je to taková *duševní* prostituce, ale pokud by Duňa byla v jiné situaci, jistě by k sňatku s Lužinem souhlas nedala. Přece by si nebrala člověka s takovými vlastnostmi: *«(...) немного только угрюмый и как бы высокомерный.»*⁶ *«Конечно, ни с ее, ни с его стороны особенной любви тут нет, (...)»*⁷ Raskolnikov se tedy rozhodl, že k sňatku nesmí dojít, i když by měl jisté pokračování studia na univerzitě a vybřednutí z chudoby. Čest jeho sestry je pro něj důležitější.

V jednání Duni už vidíme první sebevraždu, kterou můžeme označit za sebevraždu nepřímou, duševní, ve smyslu oběti, obětování se pro někoho. Její postava sice není předmětem našeho rozboru, ale s tématem jednoznačně souvisí. Tím, že se Duňa obětuje pro bratra, zabíjí sama sebe. *«Принять жертву Дуни – это значило построить свое благополучие, свою карьеру на костях человеческих, притом на костях самых близких, самых любимых людей. Внешне все будет шито-крыто, прилично, а на самом деле все построится на убийстве, нравственно мало отличающемся от физического убийства.»*⁸ Zde tedy poprvé vidíme, že hranice mezi vraždou a sebevraždou je u Dostojevského velmi tenká. Když Duňa dává na prodej svou duši i své tělo, je to, jako by přišla o část sebe, zemřela v ní její morálnost, ostych, její zásady.

Když jsme zmínili morální sebevraždu Duni, bylo by vhodné na tomto místě zmínit také *sebevraždu* Soni Marmeladovové. Sofja Semjonovna Marmeladova je dcerou titulárního rady Marmeladova, který vinou svého alkoholismu stáhl vlastní

⁴ КИРПОТИН, *Разочарование и крушение Родиона Раскольникова*, с. 39.

⁵ Ср. ДОСТОЕВСКИЙ, Ф. М. *Преступление и наказание*. Москва: Издательство «Художественная литература», 1966, с. 66.

⁶ *Преступление и наказание*, с. 58.

⁷ *Преступление и наказание*, с. 60.

⁸ КИРПОТИН, *Разочарование и крушение Родиона Раскольникова*, с. 38.

rodinu až na samé dno. Jeho rodina není jen chudá, ocitla se už ve stavu bídy. Aby Soňa zachránila svou rodinu, začala se živit prostitucí. Morální sebevražda Soni je zde opět zřetelná, tak jako u Duni. Prodejem svého těla zabíjí svou duši, svou morálnost. I prostituci je možné u obou dívek porovnat – u Soni je to klasická prostituce, psychicky se od ní ještě může jakoby oprostít, kdežto u Duni je to pouze analogie prostituce, ale v podstatě se jedná o to stejné. Dunina prostituce by byla navíc posvěcena manželským svazkem. Za peníze prodává své tělo. Bohužel nejen své tělo, ale i duši. *«В безвыходном своем положении Дуня приняла предложение руки и сердца» Лужина, почти откровенно покупавшего ее, да еще с унижительными, оскорбительными условиями.»*⁹ U obou žen tedy vidíme stejnou situaci a její stejné řešení – obě se musí vypořádat s chudobou a obě ji řeší prostitucí a s tím spojenou morální sebevraždou.

Raskolnikov se rozhodl, že nechce, aby kdokoliv byl odpovědný za jeho život, za jeho situaci a chudobu. Chtěl si všechno zařídit sám, nechtěl finančně vyčerpávat svoji sestru s matkou.

Nemalý podíl na jeho jednání má také prostředí, v němž žije. Raskolnikov se uzavřel před společností nejen psychicky, ale také fyzicky, skutečně. Bydlel v malé světničce, kde na něj doléhaly jeho myšlenky a strach: *«А знаешь ли, Соня, что низкие потолки и тесные комнаты душу и ум теснят! О, как ненавижу я эту конуру! А все-таки выходить из нее не хотел.»*¹⁰ Měl tam klid a právě tam se zrodila jeho myšlenka na vraždu staré lichvářky. Motiv nedostatku místa se však neobjevuje jen v zobrazení Raskolnikovovy světničky. *«Через весь роман проходят картины тесноты, толкучки, давки. Люди, повинувшись какому-то неопределимому велению, лепятся возможно теснее друг к другу. Лепятся, образуя вокруг грязь.»*¹¹ Tento problém se tedy netýká jen Rodionovy komůrky, ale celého Petrohradu.

⁹ КИРПОТИН, *Разочарование и крушение Родиона Раскольникова*, с. 39.

¹⁰ *Преступление и наказание*, с. 399.

¹¹ ЧИРКОВ, Н. М. *О стиле Достоевского: Проблематика, идеи, образы*. Москва: Издательство «Наука», 1967, с. 85.

František Kautman o fenoménu Petrohradu ve spojení s postavami Dostojevského píše ve své knize: „*Petrohrad je nepochybně město zvláštního druhu. (...) Klima Petrohradu je tíživé a na zdraví jeho obyvatel působí zhoubně. Neurotické postavy děl Dostojevského podobně jako sám Dostojevskij musely být polohou a klimatem Petrohradu silně deprimovány.*“¹² Vlivu samotného Petrohradu se nevyhnul ani Raskolnikov. Letní zaprášený, páchnoucí a dusný Petrohrad na něj působí depresivně.¹³ «*На улице жара стояла страшная, к тому же духота, толкноня, всюду известка, леса, кирпич, пыль и та особенная летняя вонь, столь известная каждому петербуржцу, не имеющему возможности нанять дачу, - все это разом неприятно потрясло и без того уже расстроенные нервы юноши. Нестерпимая же вонь из распивочных, которых в этой части города особенное множество, и пьяные, поминутно попадавшие, несмотря на буднее время, довершили отвратительный и грустный колорит картины.*»¹⁴ „*V této atmosféře jde Raskolnikov udělat „zkoušku“ – nese staré lichváře do zástavy stříbrné hodinky, aby prostudoval vnější podmínky zamýšlené vraždy.*“¹⁵

V této části jsme si nastínili Raskolnikovu situaci, jeho psychický i fyzický stav a okolnosti později vedoucí k jeho rozhodnutí zabít starou lichvářku. V následující části se budeme věnovat pouze tomuto činu a způsobu, jakým Raskolnikov své rozhodnutí odůvodňuje.

¹² KAUTMAN, F. F. M. *Dostojevskij: Věčný problém člověka*. Praha: Academia, 2004, s. 33.

¹³ Viz KAUTMAN, F. M. *Dostojevskij*, s. 34.

¹⁴ *Преступление и наказание*, s. 32.

¹⁵ KAUTMAN, F. M. *Dostojevskij*, s. 35.

2.1 Raskolnikovova teorie, vražda lichvářky, odůvodnění

V této části se budeme věnovat Raskolnikovově teorii, vraždě lichvářky Aleny Ivanovny a tomu, jak Raskolnikov tento čin odůvodňuje.

G. M. Fridlender má ve své knize následující poznámku ke *Zločinu a trestu*: «Сердцевину «Преступления и наказания» составляет психологическая история преступления и его нравственных последствий. Но главный герой Раскольников – не обычный преступник. Свое преступление – убийство ростовицы Алены Ивановны – он совершает под влиянием созданной им философской теории, рассматривая его как проверку правильности своих теоретических выводов и расчетов. Психологический анализ состояния преступника до и после совершения убийства в романе слит воедино с анализом философской теории Раскольникова.»¹⁶ Raskolnikov má tedy nějakou teorii a vraždou lichvářky si chce tuto teorii potvrdit.

Rodion svou myšlenku formuloval v už zmíněném článku, v němž vysvětluje svůj pohled na společnost. Lidi rozděluje na tzv. «обыкновенные» a «необыкновенные».¹⁷ Tvrdí: «(...) «необыкновенный» человек имеет право... то есть не официальное право, а сам имеет право разрешить своей совести перешагнуть... через иные препятствия, и единственно в том только случае, если исполнение его идеи (иногда спасительной, может быть, для всего человечества) того потребует.»¹⁸ Sám sebe samozřejmě považuje za člena skupiny „výjimečných“ a stařena podle něj náleží do skupiny „obyčejných, vši“. Tímto před vlastním svědomím ospravedlňuje svůj čin, zbavil společnost „vši“, která nadále nebude moci nikomu škodit a navíc její smrt prospěje celé společnosti (ponejvíce samozřejmě samotnému Raskolnikovovi). «Раскольников болезно горд, необщителен, полон сознания своей исключительности.»¹⁹ Raskolnikov tvrdí: «Магометом иль Наполеоном я себя не считаю...»²⁰ V

¹⁶ ФРИДЛЕНДЕР, Г. М. *Реализм Достоевского*. Ленинград: Наука, 1964, с. 140.

¹⁷ *Преступление и наказание*, с. 255.

¹⁸ *Преступление и наказание*, с. 256.

¹⁹ ФРИДЛЕНДЕР, *Реализм Достоевского*, с. 140.

²⁰ *Преступление и наказание*, с. 262.

průběhu románu je však opak tohoto tvrzení celkem zřejmý. Důkaz o jeho přesvědčení o tom, že náleží do skupiny „vyvolených“ se nabízí již na začátku románu, kdy po „zkoušce“ svého činu vyslechne v hospodě rozhovor dvou osob (studenta a důstojníka), kteří se *náhodou* baví přesně o tom, co se mu honí v hlavě – o vraždě staré lichvářky a o výjimečnosti a obyčejnosti, ba dokonce zbytečnosti lidských životů:

Student: «С одной стороны, глупая, бессмысленная, ничтожная, злая, больная старушонка, никому не нужная и, напротив, всем вредная, которая сама не знает, для чего живет, и которая завтра же сама собой умрет. (...) С другой стороны, молодые, свежие силы, пропадающие даром без поддержки, и это тысячами, и это всюду! (...)»²¹ A nyní jeden z klíčových momentů jejich rozhovoru a zároveň i Raskolnikovovy teorie: «Убей ее и возьми ее деньги, с тем чтобы с их помощью посвятить потом себя на служение всему человечеству и общему делу (...). За одну жизнь – тысячи жизней, спасенных от гниения и разложения. (...) Да и что значит на общих весах жизнь этой чахоточной, глупой и злой старушонки? Не более как жизнь виш, таракана, да и того не стоит, потому что старушонка вредна.»²²
Důstojník: «Конечно, она недостойна жить.»²³

Tohle všechno vyslechl Raskolnikov po „zkoušce“ svého činu *pro společnost*. Je zvláštní, že tuto debatu musel vyslechnout zrovna teď, když v jeho vlastní hlavě právě vzklíčily... *такие же точно мысли*. Z nějakého důvodu se namanul k rozhovoru o stařeně zrovna v moment, kdy od ní přišel se zárodkem své myšlenky²⁴ Je v tom až něco démonického, vypadá to jako nějaké *předurčení* nebo *pokyn*, skoro jako bychom my i Raskolnikov měli mezi řádky vyčíst, že už není cesty zpět, že ať bude chtít nebo ne, tento čin spáchá. Samotnou vraždu vlastně spáchal tak nějak až *mimochodem*, do poslední chvíle počítal s tím, že to jde zase jen *zkusit*, ale nakonec vraždu spáchal, a ne jednu; zabil také Lizavetinu

²¹ Преступление и наказание, с. 86.

²² Преступление и наказание, с. 86.

²³ Преступление и наказание, с. 86.

²⁴ Ср. Преступление и наказание, с. 87.

sestru, která se nečekaně u stařeny objevila: *«Окончательным своим решениям он продолжал всего менее верить, и когда пробил час, все вышло совсем не так, а как-то нечаянно, даже почти неожиданно.»*²⁵

Já osobně se přítomnosti demonična v tomto díle nemůžu zbavit. Když čtu Raskolnikovovy pocity a myšlenky v pasáži, kdy jde k lichvářce se sekerou pod kabátem, tak na mě nějaká *vnější síla ropoukající* Rodiona k činu, přímo dýchá studeným dechem: *«Последний же день, (...), подействовал на него почти совсем механически: как будто его кто-то взял за руку и потянул за собой, неотразимо, слепо, с неестественною силой, без возражений. Точно он попал клочком одежды в колесо машины, и его начало в нее втягивать.»*²⁶ V moment samotné vraždy Raskolnikov působí, jako by byl pouze nástrojem, pouze tělem, které někdo jiný ovládá, vede jeho ruce. *«Руки его были ужасно слабы; (...) Он боялся, что выпустит и уронит топор... (...) почти без усилия, почти машинально, опустил на голову обухом. Силы его тут как бы не было.»*²⁷ Automatizmus je zde velmi zřetelný.

Tuto myšlenku potvrzuje i N. Čirkov ve své knize: *«В описании самого исполнения замысла убийства Достоевский повторно и упорно выдвигает два момента: это, с одной стороны, отчаянное внутреннее сопротивление героя тому, что он сам делает, с другой стороны, автоматизм исполняемого. Эти два момента психологически неотделимы друг от друга. Уже гораздо позднее, после убийства, Раскольников признается, «что он не своими ногами» шел убивать старуху.»*²⁸

Zmíněné tajemno nebo automatizmus však nejsou přítomny jen v tomto díle. Velmi zřetelné jsou i v románu *Běsi*, který je také předmětem rozboru v mé práci. Již samotný název vypovídá o mnohém: „*бес* = *běs*, *démon*, *čert*, *d'as*, *d'ábel*. Tedy nějaké zlé démonické mytické stvoření či duch ve slovanské mytologii. Vyjadřuje také hněv či zlost. Tento démon podle legend může způsobit slepotu,

²⁵ *Преступление и наказание*, с. 91.

²⁶ *Преступление и наказание*, с. 90.

²⁷ *Преступление и наказание*, с. 95-96.

²⁸ ЧИРКОВ, *О стиле Достоевского*, с. 92.

kteřá zřejmě mohla mít za význam i tzv. vnitřní slepotu. Podle této lidové slovesnosti mohl běs vstupovat do lidí a ovládat je – „zběsilý“. ²⁹ A přesně tohle je situace Raskolnikova v moment vraždy stařeny – ovládá ho nějaká vnější síla, kteřá ho vnitřně oslepila, ovládá jeho mysl a činy. „V Lukášově Evangelii v části Marek 5:12 je použit výraz бесы там, kde ďáblové vstupují do prasat, Dostojevskij tuto část uvedl na začátku románu Běsi.“ ³⁰

Raskolnikov má strach a zvlášt' zhnusení nad tím, co spáchal, v něm stále rostlo a sílilo. ³¹ Tohle však můžeme považovat za *nic* oproti tomu, co pocítí později, co se s ním *stane*. Jeho následující stav můžeme označit jako sebevraždu. Zabil stařenu, spáchal sice vraždu, ale zároveň zabil sám sebe. V románu to dokonce říká v momentě, kdy se jde ke svému činu přiznat Soně: «Да ведь как убил-то? Разве так убивают? Разве так идут убивать, как я тогда шел! Я тебе когда-нибудь расскажу, как я шел... Разве я старушонку убил? Я себя убил, а не старушонку! Тут так-таки разом и ухлопал себя, навеки!» ³² Raskolnikov po vraždě stařeny vnitřně tak moc trpí a má takový strach, že to opravdu můžeme přirovnat až k jeho *sebevraždě*. V myšlenkách je oddaný pouze tomuto jednomu momentu, už není schopen myslet na nic jiného, má neustále pocit, že ho někdo pronásleduje, že všichni o jeho činu vědí, že ho chtějí zatknout. A právě tuto jeho vnitřní, nepřímou sebevraždu můžeme označit jako *trest*, zmíněný v názvu románu. Takto se k problematice *zločinu* a *trestu* vyjadřuje N. Čirkov: «Достоевский выдвигает ясные параллели между «преступлением» и «наказанием» (...). После убийства мы видим резкое раздвоение между сознанием и поведением Раскольникова. С одной стороны, (...) он не отказывается от своих идей, от своей теории, от своих логических выводов. С другой стороны, что-то более сильное, чем сознание и воля, какой-то инстинкт толкает его к саморазоблачению.» ³³

²⁹ Viz <http://cs.wikipedia.org/wiki/B%C4%9Bs>

³⁰ Viz <http://cs.wikipedia.org/wiki/B%C4%9Bs>

³¹ Viz *Преступление и наказание*, с. 98-99.

³² *Преступление и наказание*, с. 401.

³³ ЧИРКОВ, *О стиле Достоевского*, с. 93.

Raskolnikov sám, když o svém činu mluví se Soňou, říká: *«А старушонку эту черт убил, а не я...»*³⁴ Je si vědom, že jednal jakoby mimo sebe a snaží se o tom, že ho tenkrát k tomu činu ponoukal ďábel, Soňu přesvědčit: *«Я хотел тебе только одно доказать: что черт-то меня тогда потащил, а уж после того мне объяснил, что не имел я права туда ходить, потому что я такая же точно вошь, как и все! Насмеялся он надо мной, (...)»*³⁵ Na jiném místě říká: *«Кстати, Соня, это когда я в темноте-то лежал и мне все представлялось, это ведь дьявол смущал меня? А?»*³⁶ Napadla ho i myšlenka na skutečnou sebevraždu, ale té nebyl schopen.

Király Gyula má ve svém článku poznámku k tomu, zda Raskolnikov měl právo na svůj čin nebo ne: *«Он не узнает, принадлежит ли он к числу великих людей, которые, согласно его прежней концепции, двигают историей, или к категории людей из «толпы». Правда, и здесь действует догадка, предчувствие, не менее важное, чем когда-то, перед совершением поступка, догадка о том, является ли эксперимент действительно экспериментом, или это уже само действие.»*³⁷

Raskolnikov si tedy chtěl vraždou stařeny ověřit tyto myšlenky: 1) zda má či nemá právo na moc, zda je stejná veš jako ostatní, nebo zda je člověk. Zda to dokáže překročit nebo nedokáže. Zda se odváží natáhnout ruku a vzít si moc. Zda je ubohý hmyz nebo zda má právo zabíjet. 2) jak by se rozhodl Napoleon – tak věděl on už jasně, že on ne Napoleon...³⁸ Zjistil, že je stejná veš jako ostatní a právo zabíjet určitě nemá.

V epilogu románu, se dočítáme, že Raskolnikov se necítí vinen, myslí si, že se dopustil snad jen nějaké obyčejné chyby, jíž se mohl dopustit kdekdo.³⁹ *«Он стыдился именно того, что он, Раскольников, погиб так слепо, безнадежно,*

³⁴ *Преступление и наказание*, с. 401.

³⁵ *Преступление и наказание*, с. 401.

³⁶ *Преступление и наказание*, с. 400.

³⁷ KIRÁLY, Gyula. *Интеллектуальная и психологическая ситуация человека XIX века:*

Шекспир, Достоевский, Толстой – проблемы трагедии и романа. Hungaro-Slavica. Budapest: Akadémiai kiadó, 1982, с. 129.

³⁸ Ср. *Преступление и наказание*, с. 401.

³⁹ Ср. *Преступление и наказание*, с. 511.

*глухо и глупо, по какому-то приговору слепой судьбы, и должен смириться и покориться перед «бессмыслицей» какого-то приговора, если хочет сколько-нибудь успокоить себя.»*⁴⁰ Cítil se vinen jedině v tom, že se doznal ke svému činu a že na něj neměl právo. *«Но он не раскаивался в своем преступлении.»*⁴¹

Na závěr si shrneme, k čemu jsme celou analýzou dospěli. V románu *Zločin a trest* je motiv sebevraždy patrný u třech postav. Je to Raskolnikov, jeho sestra Duňa a Soňa Marmeladovová. Všichni tři páchají tzv. nepřímou sebevraždou, sebevraždou svého já. U Duni a Soni je to morální sebevražda jako oběť pro blízkého člověka, Raskolnikovův motiv je o něco složitější. Za prvé si chce ověřit svou teorii o dělení lidí na obyčejné a výjimečné a samozřejmě to, do které skupiny patří on. Za druhé potřebuje peníze a za třetí už nechce, aby se pro něho obětovala jeho sestra. Přichází na to, že právo vraždit nemá, že opravdu je jen „vší“. Vražda stařeny nakonec vyjde jako by naprázdno, v podstatě to byl z jeho strany zbytečný čin – nic tím nezískal, protože u ní vzal jen pár bezcenných věcí a navíc celou tou vraždou v podstatě *zabil* sám sebe; od momentu vraždy se vnitřně užívá, má strach, nemyslí na nic jiného než na to, že všichni o jeho činu vědí, že ho chtějí zatknout a nakonec se sám udává.

Motiv sebevraždy je v tomto románu koncipován na základě vraždy stařeny, Raskolnikov je tímto činem psychicky velmi zasažen. V románu jako takovém v podstatě nevyčteme moc děje, všechno se *odehrává* v rovině psychické a stejně tak je to i s motivem sebevraždy. Musíme ho tam *odhalit*, vyčíst z Raskolnikovových činů a mnohých rozsáhlých vnitřních monologů, kdy přemýšlí nad tím, co udělal a co ho čeká; z jeho snů a myšlenek, kdy se v něm bije dobro a zlo, otázka nad tím, co je morální a co ne, zda má právo rozhodovat nad osudem lidí nebo zda je jen člověkem z davu.

Náš závěr a celkovou analýzu motivu sebevraždy v románu *Zločin a trest* můžeme uzavřít tím, že Raskolnikovovým *trestem* za vraždu lichvářky je právě jeho vnitřní sebevražda, psychická trýzeň, která se ho od momentu vraždy

⁴⁰ *Преступление и наказание*, с. 511.

⁴¹ *Преступление и наказание*, с. 511.

lichvářky zmocnila. Nicméně, do samého konce románu svůj čin za *zločin* nepovažuje.

3 ARKADIJ IVANVIČ SVIDRIGAJLOV

Svidrigajlov, jak sám přiznává, je *«человек развратный и праздный»*.⁴² Je nevěrný své ženě, znuděný, falešný hráč, bohém. Také se o něm proslýchá, že je vrah, možná několikanásobný, se sklonem k sexuální deviaci. Je podezříván z podivné smrti své ženy Marfy Petrovny, údajně se kvůli němu oběsili čeledín Filipp a 14letá vzdálená příbuzná jistě Resslerchové a Petr Petrovič Lužin uvádí ještě jednu vraždu, před jejímiž důsledky ho zachránila právě sama Marfa Petrovna: *«(...) единственно ее старанием и жертвами потушено было в самом начале, уголовное дело, с примесью зверского и, так сказать, фантастического душегубства, за которое он весьма и весьма мог бы прогуляться в Сибирь.»*⁴³ Takový je tedy Svidrigajlov, a ačkoliv o něm na začátku románu čteme jako o sebevědomém člověku, na konci románu se zabíjí. Už to však není sebevražda, kterou svým činem na sobě spáchal Raskolnikov, už je to faktické ukončení života. Svidrigajlov svůj život ukončuje ránou z revolveru a to přímo na Petrohradské ulici.

Přechod od sebevědomí k sebevraždě je tedy podmíněn určitým vývojem jeho postavy, který v tento čin vyústí. Svidrigajlov má v románu několik tváří. Z jedné strany ho vidíme jako devianta až cynika, kdy ho baví být bezcharakterním, z druhé strany vidíme, že jeho cynismus a krutost jsou jen maska, přetvářka, že i on je jen člověk s lidskými city – je zamilovaný do Duni, Raskolnikovovy sestry.

Tohoto si např. všimá N. Čirkov: *«Многосторонность» ощущений Свидригайлова, его способность ко всему и во зле и в добре – есть в то же время его безразличие ко всему, его полная душевная пустота, безысходная тоска и апатия (...), его абсолютный скептицизм и нигилизм, который после того, как исчезла для Свидригайлова последняя точка сильного чувственного притяжения – Дуня, приводит неизбежно к самоубийству.*

⁴² Преступление и наказание, с. 286.

⁴³ Преступление и наказание, с. 292.

«Совмещение противоположностей» ведет Свидригайлова (...), к духовной гибели.»⁴⁴ Posledním impulsem k uskutečnění sebevraždy je tedy Dunino odmítnutí. Tomu, jak Duňa Svidrigajlova odmítla, se budeme později podrobněji věnovat. Nejprve si rozebereme další momenty ze Svidrigajlovova života, které k jeho sebevraždě přispěly.

V první řadě je to vztah s jeho ženou Marfou Petrovnou, která podivně zemřela. Ve společnosti kolují zvěsti, že její smrt způsobil právě Svidrigajlov. Ten to razantně odmítá: «(...) моя собственная совесть в высшей степени спокойна на этот счет.»⁴⁵ Chvíli o své nevinosti pochybuje, zda k celému tomu... neštěstí nějakým způsobem nepřispěl, ale dospívá k závěru, že i to je zcela vyloučeno.⁴⁶

Marfa Petrovna se Svidrigajlovi zjevuje v podobě přízraku a určitě to má nějaký význam. Možná se ho tímto způsobem snaží potrestat nebo ho upozorňuje na to, že ho brzy čeká podobný osud, jako ji. Svidrigajlov to však přijímá zcela klidně. Z jeho následující řeči pochopíme proč a zároveň nám z ní je už poměrně dost jasný jeho úmysl vzít si život: «Привидения – это, так сказать, клочки и отрывки других миров, их начало. Здоровому человеку, разумеется, их незачем видеть, потому что здоровый человек есть наиболее земной человек, (...). Ну, а чуть заболел, чуть нарушился нормальный земной порядок в организме, тотчас и начинает сказываться возможность другого мира, и чем больше болен, тем и соприкосновений с другим миром больше, так что, когда умрет совсем человек, то прямо и перейдет в другой мир. Я об этом давно рассуждал.»⁴⁷ Svidrigajlov se tedy považuje za nemocného, neví však, co mu je. Věří v posmrtný život, v nějaký druhý svět a je s ním vlivem nějaké své choroby a prostřednictvím své zemřelé ženy již určitým způsobem spojen a tedy se zřejmě již dávno smířil s tím, že sebevražda je jen malý krůček k tomu dostat se do onoho světa „naplno“.

⁴⁴ ЧИРКОВ, *О стиле Достоевского*, с. 102.

⁴⁵ *Преступление и наказание*, с. 278.

⁴⁶ Ср. *Преступление и наказание*, с. 278.

⁴⁷ *Преступление и наказание*, с. 284.

Na tomto místě bychom se mohli zamyslet nad otázkou, kterou si Raskolnikov klade na samém konci románu, kdy je již v káznici na Sibiři: зачем я тогда себя не убил? Неужели такая сила в этом желании жить и так трудно одолеть его? Одолел же Свидригайлов, боявшийся смерти?⁴⁸ Na základě výše uvedené Svidrigajlovovy myšlenky se nabízí odpověď, že Svidrigajlov možná již věděl, co ho čeká, jako by už žil tady i *tam* a sebevraždou se oprostil od reálného života, od světa, kde pro něj už nic a nikdo nebyl, už po ničem jiném netoužil, než po Duněčce, kterou však nemohl mít. Naopak Raskolnikovova touha po životě je příliš silná na to, aby svůj život ukončil, navíc na rozdíl od Svidrigajlova v posmrtný život nevěří, v sebevraždě tedy řešení svého problému nevidí.

Nyní pár slov o jeho neopětované lásce k Duně, jejíž neúspěch je hlavní příčinou Svidrigajlovovy sebevraždy. V. Kirpotin ve své knize píše: *«Развратный и бессовестный подлец прельстился молоденькой и красивой девушкой, попытался ее обольстить, когда она была гувернанткой его детей, а затем, в Петербурге, узнав о преступлении Родиона, попытался овладеть ею при помощи шантажа.»*⁴⁹ Na schůzce s Duňou, o níž nikdo neví a která je rozhodující pro další vývoj vztahu mezi nimi, říká Svidrigajlov Duněčce: *«(...) его еще можно спасти; (...) Все это от вас зависит, от вас, от вас одной, (...) одно ваше слово, и он спасен! Я... я его спасу. У меня есть деньги и друзья. Я тотчас отправлю его, (...) Хотите? Я возьму еще вам паспорт, вашей матери... зачем вам Разумихин? Я вас также люблю... Я вас бесконечно люблю.»*⁵⁰ Svidrigajlov v tuto chvíli bojuje o Duninu přízeň, je do ní zamilovaný, už to není žádný jeho rozmar. V tuto chvíli na Dunině slovu závisí jeho život. Během jejich rozhovoru ji neváhá několikrát vydírat a o chvíli později se před ní dokonce snižuje na pozici jejího otroka: *«(...) судьва вашего брата и вашей матери в ваших руках. Я же буду ваш раб... всю жизнь... я вот здесь буду ждать... »*⁵¹

⁴⁸ Ср. Преступление и наказание, с. 512.

⁴⁹ КИРПОТИН, Разочарование и крушение Родиона Раскольникова, с. 236.

⁵⁰ Преступление и наказание, с. 467.

⁵¹ Преступление и наказание, с. 468.

Duňa je tedy se Svidrigajlovem sama v jednom pokoji, dveře jsou zamčené, Duňa v podstatě nemá kam utéct. Svidrigajlov ji vydírá, přemlouvá a vyznává lásku. V jednu chvíli se situace už blíží znásilnění, ale v tom Duňa řekne své rozhodné *ne*: *«Вдруг она выняла из кармана револьвер, взвела курок и опустила руку с револьвером на столик. (...) Смей шагнуть хоть один шаг, и, клянусь, я убью тебя!»*⁵² Svidrigajlov je trochu zaskočen, nedává však na sobě nic znát a s ledovým klidem jí připomene okamžik, kdy skoro řekla *ano*: *«Эге, Авдотья Романовна! Видно, забыли, как в жару пропаганды уже склонялись и млели... Я по глазкам видел; помните, вечером-то, при луне-то, соловей-то еще свистал?»*⁵³ Duňu však nepřesvědčí ani tímto, nepřesvědčí ženu, kterou má rád. Duňa je odhodlaná vystřelit, jakmile se Svidrigajlov pohne. *«Он ступил шаг, и выстрел раздался. Пуля скользнула по его волосам и ударилась сзади в стену.»*⁵⁴ Minula ho. Když na něj chce vystřelit znovu, revolver selhal. Pokud by byl správně nabitý, určitě by ho zabila. To byla pro Svidrigajlova poslední kapka. Už ví, že ho Duňa nemiluje, že její *ne* je definitivní, nepřesvědčil ženu, kterou miluje. Její *ne* respektuje a z pokoje ji pouští. Už však nevidí východisko ze života, nic pro něj nemá smysl.

V pronajatém pokoji restaurace Adrianopol, kam se uchýlil těsně před sebevraždou, je jeho první myšlenka právě na Duněčku, na její výraz, než poprvé vystřelila: *«Опять образ Дунечки появился перед ним точь-в-точь как была она, когда выстрелив в первый раз, ужасно испугалась, опустила револьвер и, помертвев, смотрела на него, так что он два раза успел бы схватить ее, а она и руки бы не подняла в защиту, если б он сам ей не напомнил. Он вспомнил, как ему в то мгновение точно жалко стало ее, как бы сердце сдавило ему...»*⁵⁵

Duněčka je pro něho ztělesněním morality, chce ji mít po svém boku, doufal, že se díky ní změní, ona mu však nedala možnost. *«Свидригайлов*

⁵² *Преступление и наказание*, с. 468-9.

⁵³ *Преступление и наказание*, с. 469.

⁵⁴ *Преступление и наказание*, с. 469.

⁵⁵ *Преступление и наказание*, с. 478.

довольно скоро убедился в том, что Дуня для него роковая и недоступная девушка, – девушка неслыханных душевных сил, способная спасти и повести за собой того, кого она полюбит.»⁵⁶

Vztah Svidrigajlova k Duni v sobě skrývá podobnost se vztahem Rogožina k Nastasje Filippovně v Dostojevského románu *Idiot*. *«Свидригайлов любил Дуню неистовой, «рогожинской», любовью.»⁵⁷* Z jeho strany je to pobláznění, vášnivá láska, je pro ni ochoten obětovat cokoliv. Když ho Duňa obviní z vraždy Marfy Petrovny, skoro se přizná: *«Если бы даже это была и правда, так из-за тебя же... все-таки ты же была бы причиной.»⁵⁸*

Hlavní příčinu Svidrigajlovovy sebevraždy jsme si rozebrali. Svidrigajlov však měl v malém zatuchlém pokoji Adrianopolu ještě další vidiny, další vzpomínky na svůj bohémský, nic nerespektující život, které všechny dohromady přispěly k jeho rozhodnutí. *«Он ни о чем не думал, да и не хотел думать; но грезы вставали одна за другою, мелькали отрывки мыслей, без начала и конца и без связи.»⁵⁹* Ve vidině nebo můžeme říci snu, následujícím po vzpomínce na Duňu, vidí krásný dům za letního dne, v němž uprostřed salonu plném květin stojí uprostřed stůl a na něm rakev. V ní leží teprve čtrnáctiletá dívka, s mokřými vlasy a Svidrigajlov ji zná. Sama si sáhla na život – utopila se. *«(...) улыбка на бледных губах ее была полна какой-то недетской, беспредельной скорби и великой жалобы. (...) Ей было только четырнадцать лет, но это было уже разбитое сердце, и оно погубило себя, оскорбленное обидой, (...)»⁶⁰* Zda byl příčinou onoho rozbitého srdce a příkoří Svidrigajlov, se v textu bohužel nedozvídáme přímo, ale vzhledem k tomu, že si na onu dívku vzpomene pár chvil před sebevraždou, je to velmi pravděpodobné.

Když vyjde z pokoje na chodbu, čeká ho další vidina: *«(...) увидел ребенка – девочку лет пяти, не более, в измощем, как поломоиная тряпка,*

⁵⁶ КИРПОТИН, *Разочарование и крушение Родиона Раскольникова*, с. 237.

⁵⁷ КИРПОТИН, *Разочарование и крушение Родиона Раскольникова*, с. 238.

⁵⁸ *Преступление и наказание*, с. 469.

⁵⁹ *Преступление и наказание*, с. 479.

⁶⁰ *Преступление и наказание*, с. 479.

*платьишке, дрожавишую и плакавишую.»*⁶¹ Bere dívku do náruče a odnáší ji do svého pokoje. Odstrojí jí mokré šatečky a uloží do postele, po chvíli ho však opět dohání jeho prostopášné žití. Když se na ni podívá, zdá se mu, jakoby ruměncem na její tváři nebyl způsoben tím, jak se po prochlazení zahřála: *«это лихорадочный румянец; (...) что-то нахальное, вызывающее светится в этом совсем недетском лице; это разврат, это лицо камелии, нахальное лицо продажной камелии из француженок. Вот уже совсем не таясь, открываются оба глаза: они обводят его огненным и бесстыдным взглядом, они зовут его, смеются...»*⁶² Svidrigajlov je zmatený, nechápe, jak je možné, že pětiletá holčička vypadá takto. Možná je to trest za to, že se chtěl oženit s mladičkou dívkou. Svidrigajlov se náhle probouzí a zjišťuje, že to byl sen a že problouznil celou noc.

Ted' už zbývá jen pár okamžiků do momentu, kdy Svidrigajlov zvedne revolver k pravému spánku a se slovy, že odjíždí do Ameriky, se přímo na ulici u vchodu do požární věže zastřelí.

V závěru analýzy si shrneme, k čemu jsme došli. Motiv sebevraždy se v románu *Zločin a trest* netýká jen Rodiona Raskolnikova, jeho sestry Duni a Soni Marmeladovové, ale také Arkadije Ivanoviče Svidrigajlova. Jeho sebevražda je však jiná než sebevražda zmíněných postav. Není obrazná nebo vnitřní, kterou na sobě spáchal Raskolnikov, je to *dokonalá* sebevražda, fyzická, faktické ukončení života. Příčinou jeho sebevraždy je zklamání ze života a bezvýchodnost. I když žil nevázaný život plný podlostí, i on je jen obyčejný člověk a jako obyčejný člověk se zamiloval do Duni Raskolnikovové. Chtěl svůj život s její pomocí napravit, pozvednout, Duňa ho však odmítá. Její rozhodné *ne* s pomocí revolveru poté, co jí vyjádřil své city, mu otevřelo oči, uvědomuje si, že Duňa ho nemiluje a tím pádem pro něj na tomto světě už nic není. Nemá pro co ani pro koho žít, už ho bez Duni nic dobrého nečeká.

⁶¹ *Преступление и наказание*, с. 480.

⁶² *Преступление и наказание*, с. 481.

Jeho sebevraždu můžeme podle J. Viewegha označit tím, co nazývá *bilanční sebevraždou*: „je to taková sebevražda, kterou provede osoba – v podstatě normální – na základě rozumové úvahy, jako jistou bilanci dosavadního života a zvážení jeho kladných a záporných vyhlídek. Lze ji považovat za sebevraždu v nejvlastnějším smyslu, protože její motivační struktura odráží v nejrozvinutější podobě postoj člověka k hodnotě vlastního života a rozhodnutí individua svobodně zvolit dobrovolnou smrt.“⁶³

Svidrigajlovova sebevražda se příliš neslučuje s jeho strachem ze smrti, i v samotném románu je oproti začátku poměrně nečekaným vyústěním, na druhou stranu, jeho odcizení od reálného světa je tak silné, že nakonec je pro něj sebevražda jediným řešením.

⁶³ VIEWEGH, J. *Sebevražda a literatura*. Brno: Psychologický ústav AVČR a Nakladatelství Tomáše Janečka, 1996, s. 22.

4 NASTASJA FILIPPOVNA BARAŠKOVOVÁ

Další postavou Dostojevského, jejíž osud je spojen s motivem sebevraždy, je Nastasja Filippovna Baraškovová z románu *Idiot*. Je to jediná ženská postava, jejímž osudem se budeme zabývat a která je zasažena motivem sebevraždy, který je předmětem naší práce. Její osud je úzce spojen s dalšími postavami v románu, nejvíce s Afanasijem Ivanovičem Tockým, Parfenem Semjonovičem Rogožinem, knížetem Lvem Nikolajevičem Myškinem a Gavrilou Ivanovičem Ivolginem. Všichni tito muži jsou krásnou Nastasjou Filippovnou okouzleni.

N. Berd'ajev ve své knize píše: „*V ruské lásce je cosi těžkého a trýznivého, neprosvětleného a často až zruďného. (...) Dostojevský odhaluje bezvýhodnou tragičnost lásky, ukazuje, že je v životě neuskutečnitelná a neproveditelná. (...) Uvádí člověka do záhuby.*“⁶⁴ Tato citace přesně vystihuje situaci Nastasji Filippovny a Rogožina. Berd'ajev však mluví ještě o další záležitosti: „*Žena nemá v Dostojevského tvorbě samostatné místo. Jeho antropologie je výlučně mužskou antropologií. (...) V jeho tvorbě je pouze jediné téma – tragický osud člověka, osud lidské svobody. (...) Je to mužský osud. Žena v něm představuje pouze vyskytnuvší se potíž, sama o sobě Dostojevského nezajímá, je jenom vnitřním projevem mužského osudu. (...) Je pouze pokušením a vášní muže. Nastasja Filippovna a Grušeňka jsou pouze živelnými proudy, do nichž upadly mužské osudy, ale samostatný osud nemají. Dostojevského zajímá osud Myškina a Rogožina, Nastasja Filippovna je pouze jakýmsi prostředím, v němž se tento osud odehrává.*“⁶⁵ Vidíme tedy, že ačkoliv je osud Nastasji Filippovny velmi silný, pro Dostojevského to není dostatečně velké téma na to, aby je postavil do centra svého díla. Román *Idiot* je příběhem knížete Myškina, který se vrací do Petrohradu z pobytu v sanatoriu ve Švýcarsku. Nás však zajímá Nastasja Filippovna a to, jakým způsobem je s ní spojen motiv sebevraždy.

⁶⁴ BERĎAJEV, N. A. *Dostojevského pojetí světa*. Praha: Oikoymenh, 2000, s. 72-73.

⁶⁵ BERĎAJEV, *Dostojevského pojetí světa*, s. 72-74.

Kníže Myškin se už ve vlaku na cestě do Ruska setkává s Parfenem Semjonovičem Rogožinem, který hraje v příběhu Nastasji Filippovny významnou roli. Právě od něj se on i čtenář dozvídá o Nastasje Filippovně a o jeho vášnivé lásce k ní, o tom, jak jí koupil velmi drahé náušnice jen proto, aby si ho všimla a o její celkové situaci. *«Это, говорит, княгиня, а зовут ее Настасьей Филипповной, фамилией Барашкова, и живет с Тоцким, а Тоцкий от нее как отвязаться теперь не знает, потому совсем то есть лет достиг настоящих, пятидесяти пяти, и жениться на первойшей раскрасавице во всем Петербурге хочет.»*⁶⁶ Tockij kdysi financoval její výchovu a vzdělání, žila na venkově u jeho správce, když však vyrostla a dozvěděla se o tom, že se Tockij chce oženit, přijela do Petrohradu s úmyslem svatbu překazit. Tockij ji ubytoval u sebe a zřejmě kvůli špatnému svědomí z toho, že se jí během jejího dětství nevěnoval, ji začal zahrnovat luxusem. Tím si z ní především udělal milenku a Nastasja Filippovna je od té doby ve společnosti špatně vnímána, je považována za prostitutku z vyšších kruhů, kterou si vydržuje Tockij.

Nastasja se Tockému ovšem hodlá pomstít za to, že ji zneuctil a právě na tomto místě nám vyvstává moment sebevraždy, který je předmětem naší práce. Vyčteme ho z chování Nastasji Filippovny k Tockému: *«Эта новая женщина объявляла, что ей в полном смысле все равно будет, если он сейчас же и на ком угодно женится, но что она приехала не позволить ему этот брак, и не позволить по злости, единственно потому, что ей так хочется, и что, следственно, так и быть должно, - «ну, хоть для того, чтобы мне только посмеяться над тобой вволю, потому что теперь и я, наконец, смеяться хочу.»*⁶⁷ Nastasja se mu chce vysmát, dokázat mu, že jím pohrdá, že na ni už nemá žádný vliv. Tockij si je dobře vědom toho, že ho Nastasja má v hrsti. Tato situace je pro Tockého jako pro usedlého spořádaného a váženého muže v letech s vysokou společenskou pozicí a láskou ke svému klidu a pohodlí neúnosná, Nastasja Filippovna ho svým postojem v podstatě společensky znemožnila.

⁶⁶ ДОСТОЕВСКИЙ, Ф. М. *Идиот*. Москва: «Художественная литература», 1983, с. 32.

⁶⁷ *Идиот*, с. 59-60.

Nastasju tedy na jedné straně vidíme jako dívku pod ochranou Tockého, na druhé straně jako jím poníženou a zneuctěnou ženu, které je jedno, co se stane, chce se Tockému vysmát. Z její strany je to určitá romantická vzpoura, právě tento její postoj můžeme v naší práci vnímat jako zmíněnou sebevraždu, morální sebevraždu před Tockým. Takto to vidí i Tockij: *«Ничем не дорожа, а пуще всего собой (...), Настасья Филипповна в состоянии была самое себя погубить, безвозвратно и безобразно, Сибирью и каторгой, лишь бы надругаться над человеком, к которому она питала такое бесчеловечное отвращение.»*⁶⁸ Zde je motiv její morální sebevraždy již zcela jasný. V následující citaci si opět potvrdíme, že je jasný i samotnému Tockému: *«Долгое время он не понимал этого. Ему показалось возможным одно только объяснение, что гордость «оскорбленной и фантастической женщины» доходит уже до такого исступления, что ей скорее приятнее выказать раз свое презрение в отказе, чем навсегда определить свое положение и достигнуть недостижимого величия.»*⁶⁹ Tohle si Tockij myslí po dalších pěti letech v Petrohradě, kdy se snaží Nastasju Filippovnu všemožně získat zpět na svoji stranu, ale nic na ni neplatí, ani peníze, ani společenská pozice, ani přepych.

Řešením je provdání Nastasji Filippovny. Tockij jí nabízí sňatek s Gavrilou Ardalionovičem Ivolginem výměnou za 75 000 rublů. Ten ji kdysi miloval, nyní to však dělá jen kvůli penězům. Nastasja Filippovna překvapivě reaguje velmi mile, nabídku přijímá a dokonce vyjádří nesmělou obavu nad tím, zda ji Gaňova rodina přijme: *«Наконец, если она и принимает теперь капитал, то вовсе не как плату за свой девичий позор, в котором она не виновата, а просто как вознаграждение за исковерканную судьбу.»*⁷⁰ Zkrátka, situace se pro Tockého vyvíjí náramně dobře.

Taková je situace pár dnů před narozeninovým večírkem Nastasji Filippovny, kde se má vše rozhodnout. Tockij, generál Jpančin a Gaňa jsou napnutí, jak to dopadne. Situace se opět vyhroťí, když Nastasja v den svých

⁶⁸ *Идиот*, с. 61.

⁶⁹ *Идиот*, с. 62.

⁷⁰ *Идиот*, с. 65-66.

narozenin (který je zároveň dnem večírku) nečekaně přijde k Ivolginovým na návštěvu. Objeví se tam i pro Nastasju osudový Rogožin. Ten tam Nastasju nečekal. Situace dospěje až k tomu, že Rogožin slíbí Nastasje Filippovně 100 000 rublů, pokud si ho vezme: *«А коли так – сто! Сегодня же сто тысяч представляю!»*⁷¹

Na oslavě u Nastasji Filippovny napětí graduje a opravdu tam vše vyvrcholí. Už teď si k událostem toho večera můžeme říci, že tato společenská událost je pro Nastasju Filippovnu rozhodující, právě tam dojde k její morální sebevraždě. Jak přesně se to událo, si objasníme podrobněji. Je důležité říci, že na večírek se dostane i kníže Myškin, který v to vůbec nedoufal a sehraje tam důležitou roli. Jakou, to si právě řekneme. Po „společenské hře“, kdy každý na sebe měl prozradit, co nejspínavějšího kdy provedl a která nikoho příliš nenadchla (kromě samotné Nastasji a Ferdyščenka, který hru navrhl), Nastasja Filippovna náhle osloví knížete Myškina: *«Князь, (...) вот здесь старые мои друзья, генерал да Афанасий Иванович, меня все замуж быдать хотят. Скажите мне, как вы думаете: выходить мне замуж или нет? Как скажете, так и сделаю.»*⁷² Pro Nastasju Filippovnu je to zábava, tímto se Tockému a generálu Jepančinovi vysmívá do očí, ráda se dívá na to, jak Tockij trpí – spoléhal na své peníze, které však na Nastasju už dávno neplatí. Kníže Nastasju miluje a ona to ví. Ne však vášnivou až smrtící láskou jako Rogožin, ale láskou čistou, vidí v ní ideál. B. Sokolov píše ve své knize: *«Мышкин – чистый человек, в нем есть ангелическая природа. Он свободен от темной стихии сладострастия. Но и его любовь – больная, раздвоенная, безысходно-трагическая.»*⁷³ Víme, že kníže miluje i Aglaju, dceru Jepančina.

Následující scéna na oslavě Nastasji Filippovny je pro náš motiv sebevraždy velmi důležitá. Přichází Rogožin se svou „tlupou“ a přináší oněch slíbených sto tisíc. Mlčky je pokládá na stůl před Nastasju Filippovnu. Ta se obrací ke Gaňovi se slovy: *«Ганечка, я вижу, ты на меня до сих пор еще сердилась? Да*

⁷¹ *Идиот*, с. 126.

⁷² *Идиот*, с. 162.

⁷³ СОКОЛОВ, Б. *Расшифрованный Достоевский*. Москва: «Экзимо», «Яуза», 2007, с. 116.

неужто ты меня в свою семью ввести хотел? Меня-то, рогожинскую!»⁷⁴

Už zde začíná morální sebevražda Nastasji Filippovny před společností, považuje se za Rogožinovu holku, protože jí donesl víc peněz než Tockij s Jpančinem a také proto, že si myslí, že by měla odčinit své dřívější chování. Stylizuje se do pozice až prostitutky, za níž ji společnost má: *«Я и впрямь понять не могу, как на меня эта дурь нашла, что я в честную семью хотела войти.»⁷⁵*

Do konce scény u Nastasji Filippovny proběhne ještě jedna zápletka, kdy se Nastasja opět přede všemi shazuje: *«Нет, уж лучше на улицу, где мне и следует быть! Иль разгуляться с Рогожиным, иль завтра же в прачки пойти! Потому бедна мне ничего своего; уйду – все ему брошу, (...) а без всего кто меня возьмет, (...) ?»⁷⁶* Načež ostatní navrhují knížete Myškina a ten nesměle souhlasí s tím, že by si Nastasju Filippovnu vzal. Jak jsme již zmínili, miluje ji svou čistou láskou, je pro něj ideálem. Nastasja si s touto myšlenkou opět chvíli pohrává, ale nakonec zase mění názor a hraje si ještě znovu s Gaňou a s penězi od Rogožina, které hodí do krbu a chce, aby je Gaňa holýma rukama vytáhl. Zkouší tím Gaňu, a když nereaguje, vytahuje peníze sama. Nakonec mu je věnuje a velkolepě odchází s Rogožinem. *«Рогожин, марш! (...) На улицу пойду, (...), там мне и место, а не то в прачки! Довольно с Афанасием Ивановичем!»⁷⁷*

Závěrečný rozhovor mezi Ivanem Petrovičem Pticyněm a Tockým je posledním rozhovorem první části románu a také nejdůležitější replikou pro náš motiv sebevraždy v souvislosti s Nastasjou Filippovnou: *«Знаете, Афанасий Иванович, это, как говорят, у японцев в этом роде бывает, (...). Обиженный там будто бы идет к обидчику и говорит ему: «Ты меня обидел, за это я пришел распороть в твоих глазах свой живот», и с этими словами действительно распарывает в глазах обидчика свой живот и чувствует, должно быть, чрезвычайное удовлетворение, точно и в самом*

⁷⁴ *Идиот*, с. 169.

⁷⁵ *Идиот*, с. 169.

⁷⁶ *Идиот*, с. 170.

⁷⁷ *Идиот*, с. 180.

деле отмытил.»⁷⁸ Tockij reaguje slovy: «(...) Смотрите, этот мужик, Rogožin, сто тысяч ей приволок! (...) Боже, что бы могло быть из такого характера и при такой красоте! Но, несмотря на все усилия, на образование даже, - все погибло! Нешлифованный алмаз – я несколько раз говорил это...»⁷⁹

Nastasja Filippovna tedy páchá před Tockým a před celou společností svou morální sebevraždu tak, jak se to děje v Japonsku, jak to uražený člověk dělá před tím, kdo ho urazil. Je to však s tím rozdílem, že sebevražda Nastasji Filippovny není fyzická, skutečná, ale opět je to typ sebevraždy nepřímé, přenesené. Svým gestem, kdy se vlastním přičiněním shodí až na samé morální dno, kdy za 100 000 rublů odchází s nejvykřičenějším kupcem, dává najevo to, že se již nehodlá usmívat, již se nechce přetvařovat. Byla Tockým uražena, zostuzena, tak se před jeho očima zabíjí. Čirkov ve své knize píše: *«Перед нами новая, крайне сложная форма ущемления личности в изображении Достоевского. Предельная душевная чуткость сочетается у Настасьи Филипповны с острым непреодолимым ощущением своего «позора». Перед нами ущемление личности на почве иступленного чувства женского стыда. Вся судьба Настасьи Филипповны в романе – это неистовая жажда морального реванша за это ущемление, это – иступленное самоутверждение.»*⁸⁰

V úvodu románu tedy vidíme morální sebevraždu Nastasji Filippovny. Na konci románu její život také končí *smrtí*, už však skutečnou. Umírá Rogožinovou rukou. F. Kautman si ve své knize tohoto momentu také všímá: *„V bohaté polyfonické instrumentaci je rozvinut motiv lásky-nenávisti v románu Idiot. Poznamenává především téměř patologickou vášň, již je ovládán Rogožinův vztah k Nastasje Filippovně. Málo vzdělaný a ve svých citech i vnějších projevech spíše pudový Rogožin je nicméně jako celá řada jiných postav Dostojevského*

⁷⁸ *Идиот*, с. 181.

⁷⁹ *Идиот*, с. 181.

⁸⁰ ЧИРКОВ, Н. М. *О стиле Достоевского: Проблематика, идеи, образы*. Москва: Издательство «Наука», 1967, с. 125-126.

monomanem jediné ideje: v jeho případě však touto idejí je láska k Nastasje Filippovně. Sfatální neúprosností antických tragedií spěje Rogožinova láska k jedinému logickému zakončení, k vraždě Nastasji Filippovny, a žádná síla na světě, ani téměř nelidské úsilí ideálně dobrého knížete Myškina jí nemůže zabránit.⁸¹ Víme, že kníže Myškin osud Nastasji Filippovny přímo předpověděl. V rozhovoru s Rogožinem říká: «(...) я всегда говорил, что за тобою ей неперменная гибель. (...) Что же, твою любовь от злости не отличишь, (...) Ненавидеть будешь очень ее за эту же теперешнюю любовь, за всю эту муку, которую теперь принимаешь. (...) Всякого, кроме тебя, лучше, потому что ты и впрямь, пожалуй, зарежешь, и она уж это слишком, может быть, теперь понимает.»⁸² Předtucha knížete Myškina je až neuvěřitelně přesná.

Uvedeme si ještě citaci z románu, kdy už je nám úmysl Rogožina známý. Je to opět z už zmíněného rozhovoru mezi Myškinem a Rogožinem: «Слушай, Парфен, (...). Вот я давеча сказал, что для меня чудная задача: почему она идет за тебя? (...) Ты мнителен и ревнив, (...). Ведь иначе значило бы, что она сознательно в воду или под нож идет, за тебя выходя.»⁸³ Rogožin reaguje slovy: «Хе! Да потому-то и идет за меня, что наверно за мной нож ожидает! Да неужто уж ты и впрямь, князь, до сих пор не спохватился, в чем тут дело?»⁸⁴ „Pološílený Rogožin nepřestává žárlit především na knížete Myškina, ať už mu Myškin jakýmkoli argumenty dokazuje, že jeho láska k Nastasje Filippovně je zcela jiného druhu než Rogožinova.“⁸⁵ Myškin i Rogožin už tedy vědí, co se stane. Z jejich rozhovoru však vyplývá ještě jedna věc - to, že o tom nevědí jen oni, ale i samotná Nastasja Filippovna, která se tomu vůbec nesnaží zabránit, nýbrž jde přímo vstříc svému osudu. Opět, jako by se tím snažila pomstít se Tockému za to, že ji urazil. Proto jde dobrovolně vstříc smrti. Nepáchá ji však vlastní rukou jako uražení lidé v Japonsku a jak spáchala svou morální

⁸¹ KAUTMAN, F. F. M. *Dostojevskij*, s. 115.

⁸² *Идиот*, с. 209-213.

⁸³ *Идиот*, с. 215.

⁸⁴ *Идиот*, с. 215.

⁸⁵ KAUTMAN, F. F. M. *Dostojevskij*, s. 115.

sebevraždu v úvodu románu a velkolepým odchodem s Rogožinem, teď už k dokončení své *sebevraždy* využívá samotného Rogožina a jeho žárlivost. N. Čirkov si tohoto všímá ve své knize: *«Настасья Филипповна сама сознает роковую обреченность ее связи с Rogožиным; она предвидит свою конечную судьбу – гибель от ножа Rogožина. Ясно это сознавая, она бежит все же прямо из-под венца с Мышкиным к тому же Rogožину. (...) «Я бесстыдница, я Тоцкого наложницей была.» Саморазрушение героини неотделимо также от ее испуленной любви к Мышкину и боязни – помешать его счастью и погубить.»*⁸⁶

Poslední moment, který v naší práci zmíníme, je samotná vražda Nastasji Filippovny. Můžeme ji chápat následujícím způsobem: Z jedné strany je to chladnokrevná vražda Rogožinovou rukou, faktické ukončení života Nastasji Filippovny. Z druhé strany ji můžeme chápat jako sebevraždu, protože Nastasja o ní dopředu věděla, nesnažila se jí vyhnout, šla bezhlavě vstříc svému osudu. Navíc s jakousi romantickou vzpourou, se snahou pomstít se Tockému, dát najevo, že se nehodlá usmívat a přetvařovat, chtěla ze sebe smýt špínu potupy, nálepku prostitutky z vyšších kruhů. Rogožin svůj čin spáchal především ze žárlivosti, F. Kautman však vyzdvihuje ještě jiný motiv: *„Posledním a vrcholným aktem Rogožinovy lásky byla vražda Nastasji Filippovny. Ta ho téměř usmířila – jeho ideálem zřejmě bylo, aby mohl s mrtvolou zůstat zavřen ve svém pochmurném bytě a oddělen od celého světa navěky.“*⁸⁷ Vidíme tedy, že z Rogožinovy strany to byl určitý druh lásky a zároveň nenávisti. Zřejmě si chtěl uchovat obraz krásné a čarovné Nastasji Filippovny navěky a mít pocit, že je navždy jeho a už nikdo jiný ji nebude moci mít, jen on. Chtěl si uchovat pocit, který měl, když Nastasja utekla Myškinovi od oltáře, chtěl si uchovat pocit jejího zachránce a její důvěry. Nastasja Filippovna toho šikovně využila ve svůj *prospěch*. Ke své *sebevraždě*.

V závěru si opět shrneme, k čemu jsme analýzou dospěli. Nastasja Filippovna Baraškovová je představitelkou poměrně specifické sebevraždy.

⁸⁶ ЧИРКОВ, *О стиле Достоевского*, с. 126.

⁸⁷ КАУТМАН, F. F. M. *Dostojevskij*, s. 115.

Ačkoliv je to, podobně jako u Raskolnikova, sebevražda nepřímá, přece jen se od jeho sebevraždy liší zásadním způsobem – její nepřímá sebevražda na konci románu končí její skutečnou, fyzickou smrtí. Nejprve jsme svědky její morální sebevraždy před Tockým a celou společností. Už se nechce usmívat, nechce Tockému dovolit, aby dál špinil její pověst. Jako zostuzená a uražená žena odchází s Rogožinem, který jí nabídl 100 000 rublů za to, když si ho vezme za manžela. V románu je její jednání přirovnáno k jednání Japonců, kdy uražený člověk jde k tomu, kdo ho urazil a před jeho očima si rozpáře břicho a cítí přitom zadostiučinění, úlevu, jako by se mu doopravdy pomstil. To je sebevražda skutečná. V situaci Nastasji Filippovny je zmíněným rozpáráním břicha její odchod s Rogožinem. V jejím případě je to sebevražda nepřímá.

Nicméně, na konci románu Nastasja Filippovna skutečně umírá, zabíjí ji Rogožin. Její vraždu však můžeme opět vnímat jako sebevraždu, protože Nastasja ví, že ji Rogožin zabije a nesnaží se této situaci vyhnout. Naopak, jde jí hrdě vstříc, využívá Rogožinovu žárlivost ve svůj *prospěch*. Tento její postoj můžeme také označit jako nepřímou sebevraždu, ale jinými slovy je to dobrovolná smrt, Nastasja byla odhodlaná a nic ji nezastavilo. V jejím případě nejde o rezignaci na život ani o vnitřní boj, Nastasje jde čistě o pomstu Tockému a o očištění svého jména. Snad má i ze smrti strach, protože sama si na život sáhnout neodvážila.

5 ALEXEJ NYLIČ KIRILLOV

Poslední postavou, kterou si v souvislosti s motivem sebevraždy v románech Dostojevského zmíníme, je Alexej Nylič Kirillov, postava z románu *Běsi*. Jeho sebevražda je naprosto odlišná od těch, o nichž jsme psali doposud, je to něco zcela jiného. Jeho sebevraždu můžeme chápat jako duchovní experiment, jeho čin je vysoce filozofický. R. Parolek Kirillova ve své knize přímo označuje: „*filosof-sebevrah*“.⁸⁸

Jak jsme už napsali, sebevražda Kirillova je něco zcela odlišného. V románu je představen jako inženýr, který byl čtyři roky v cizině, aby se zdokonalil ve svém oboru, a nyní chce získat místo při stavbě železničního mostu. Kirillov je samotář, po celé ty čtyři roky se vyhýbal lidem a málo s nimi hovořil. Žije ve svém tmavém *podzemí*, nespí, přemýšlí a pije čaj. F. Kautman si jeho povahových rysů také všimá: „*Kirillov se odpoutal nejen od lidského společenství, ale i od sebe sama. Nelze ho ani nazvat egoistou. Vyráží své myšlenky v telegraficky formulovaných, syntakticky nesprávných a neúplných větách ve špatné ruštině, ačkoli nikdy nemluvil jinak než rusky.*“⁸⁹ Špatná ruština a jednoduché vyjadřování jsou vyjádřením jeho svobody, o které se později zmíníme podrobněji.

S Kirillovem se setkáváme už na prvních stránkách románu a ihned se seznamujeme s tím, nad čím přemýšlí: «(...) *я только ищу причины, почему люди не смеют убить себя;*»⁹⁰ Svou myšlenku má i zodpovězenou. To, co podle něj lidi zdržuje od sebevraždy, jsou bolest a onen svět.⁹¹ Cílem jeho teorie je svoboda, chce vysvětlit lidskou podstatu v souvislosti s tím, jak by člověk mohl přesáhnout sebe sama, oprostít se od bolesti, strachu z bolesti a z onoho světa a dosáhnout svobody. Právě svoboda je to, co vidí jako cíl toho, proč by se lidé měli více zabíjet: «*Вся свобода будет тогда, когда будет все равно, жить или не*

⁸⁸ PAROLEK, R. F. M. *Dostojevskij*. Praha: Orbis, 1963, s. 58.

⁸⁹ KAUTMAN, F. M. *Dostojevskij*, s. 183-184.

⁹⁰ ДОСТОЕВСКИЙ, Ф. М. *Бесы*. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1957, с. 122.

⁹¹ Ср. *Бесы*, с. 122-123.

*жить. Вот всему цель.»*⁹² Tohle je snad nejdůležitější myšlenka jeho teorie, základ, to, k čemu směřují všechny jeho úvahy.

Projev svobody navíc spojuje s Bohem. Tvrdí: *«Я не могу о другом, я всю жизнь об одном. Меня бог всю жизнь мучил.»*⁹³ Před samotnou sebevraždou mluví s Verchovenským také o Bohu, zde už však svou teorii vysvětluje podrobněji. Podstata jeho teorie je tedy spojena s existencí Boha a se svobodnou vůlí: *«Если бог есть, то вся воля его, и из воли его я не могу. Если нет, то вся воля моя, и я обязан заявить своеволие. (...) Я обязан себя застрелить, потому что самый полный пункт моего своеволия – это убить себя самому. (...) безо всякой причины, а только для своеволия – один я.»*⁹⁴ Kirillov je přesvědčen o tom, že Bůh jako takový není, protože se může rozhodnout, zda bude jednat sám za sebe nebo podle toho, co mu někdo jiný vnukne: *«Человек только и делал, что выдумывал бога, чтобы жить, не убивая себя; в этом вся всемирная история до сих пор.»*⁹⁵ Kirillov se však nechce přetvařovat, chce projevit svou svobodnou vůli, nechce si vymýšlet Boha. Podle něj je Bůh přítomen v tom, kdo se odváží projevit svou svobodnou vůli: *«Кому будет все равно, жить или не жить, тот будет новый человек. Кто победит боль и страх, тот сам бог будет. А тот бог не будет. (...) Всякий, кто хочет главной свободы, тот должен сметь убить себя. (...) Кто смеет убить себя, тот бог.»*⁹⁶ Vidíme tedy, že překonání bolesti a strachu ze smrti jsou projevem absolutní svobody. Masaryk si ve své knize tohoto momentu také všímá: *„Nový člověk“ se nebude bát, bude hrdý a šťastný; Boha nebude, poněvadž Bůh není nic jiného než utrpení ze strachu před smrtí. (...) tj. člověk se stane Bohem, člověk, jehož myšlení a cítění se změní. Bohem se stane ten, kdo má*

⁹² Бесы, с. 123.

⁹³ Бесы, с. 125.

⁹⁴ Бесы, с. 641-642.

⁹⁵ Бесы, с. 642.

⁹⁶ Бесы, с. 123-124.

odvahu sám sebe usmrtit, neboť sebevraždou osvědčuje absolutně svobodnou vůli, svou vůli.“⁹⁷

Kirillov chce svou vlastní sebevraždou všem dokázat nepravdu o Bohu, cítí, že on je ten, kdo musí udělat tento krok jako první, chce, aby o této skutečnosti lidé věděli. Jak toho chce dosáhnout, jak chce lidem tento důkaz podat, když bude už fakticky mrtev, to ve své teorii nevysvětluje. *«Но один, тот, кто первый, должен убить себя сам непременно, иначе кто же начнет и докажет? Это я убью себя сам непременно, чтобы начать и доказать. Я еще только бог поневоле и я несчастен, ибо обязан заявить своеволие. Все несчастны потому, что все боятся заявлять своеволие.»*⁹⁸ Vidíme, že Kirillovův výklad je hluboce filozofický. Jeho sebevražda zachází do úplné krajnosti, je to opravdu až nějaký experiment, snaha o důkaz něčeho, co však ve skutečnosti nebude schopen dokázat. Může o tom pouze polemizovat, dokud je naživu, až si svou teorii *ověří*, nikdo se její pravdivost nebo nepravdivost nedozví.

Kirillovova sebevražda je hluboce logická. Jako čtenáři to pochopíme přímo z románu, všimá si toho i Masaryk: *„Kirillov rozlišuje sebevraždu s důvody od sebevraždy bez důvodů. Do kategorie první řadí sebevraždy s velkého zármutku, hněvu, také sebevraždy v duševní chorobě a vůbec všechny případy spáchané náhle, bez rozvahy. Všechny je můžeme převést na příčinu jedinou: na utrpení.“*⁹⁹ Masaryk i Kirillov tímto poukazují na to, že Kirillovova sebevražda je čistá, je to ta bez důvodu, v románu se i dočítáme, že Kirillov nechce, aby jeho sebevražďe byl přičten nějaký konkrétní důvod. Chce jen, aby byla považována za jeho vlastní rozhodnutí, za projev jeho svobodné vůle. I když má jeho sebevraždou být zamaskován zločin - vražda bývalého studenta Šatova, je mu to jedno. Tímto ještě podtrhává to, jak moc se oprostil od aktuálního světa, od *banálních* problémů, od své *lidskosti* a jak hluboce je přesvědčen o své teorii. Nikolaj Berd'ajev velmi jasně vysvětluje myšlenku „člověkobožství“ na základě srovnání Kirillova s

⁹⁷ MASARYK, T. G. *Rusko a Evropa III: Studie o duchovních proudech v Rusku*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1996, s. 101.

⁹⁸ *Бесы*, с. 643.

⁹⁹ Masaryk, *Rusko a Evropa III*, s. 101.

Kristem: „*Individuální cesta člověkožství vede ke Kirillovovu duchovnímu experimentu. Kirillov se chce stát spasitelem člověka, darovat mu nesmrtelnost. Proto přináší svévolným činem sebe sama v oběť, zabíjí se. Kirillovova smrt však není smrtí na kříži, není to Golgota přinášející spásu. Ve všech ohledech je protikladná smrti Kristově. Kristus vyplnil vůli Otce. Kirillov naplňuje svou vůli, vyhlašuje právo na svévoli. Krista křížuje „tento svět“. Kirillov se zabíjí sám. Kristus odkrývá věčný život v jiném světě. Kirillov chce potvrdit věčný život zde a nyní. (...) Kirillova cesta končí smrtí a nezná Vzkříšení. Na cestě člověkožství triumfuje smrt. Jediným nesmrtelným člověkožcem byl Bohočlověk.*“¹⁰⁰ Po této citaci bychom mohli v Kirillovově teorii cítit až ironii. Svým experimentem se zabývá vážně, myslí si, že jako jedinec může ukázat lidstvu novou cestu, chce se rovnat s Bohem, který oslovil masy lidí. Kdo by se však pozastavoval nad nějakým *člověkem z podzemí*, který se sice zabývá sebevraždou v její hluboké podstatě, jsou to však pouze jeho myšlenky, které jsou známé jen pár lidem a navíc tyto určitě nebudou jeho teorii nikde šířit nebo dokazovat, protože jeho sebevraždu využili k vlastnímu podlému užítku; i když s Kirillovovým vědomím.

Závěrem je třeba říci, že sebevražda Kirillova se od sebevražd ostatních postav, kterými jsme se zabývali, naprosto liší. Je to projev hluboké individuality, bez jakéhokoliv Raskolnikovova vnitřního boje, výsměchu Nastasji Filippovny, rezignací na život Svidrigajlova. Je to sebevražda přímá, skutečná, Kirillov se zabíjí. Je to Kirillovova čistá logika na filozofickém základě, chce pro lidstvo získat nesmrtelnost. Jakoukoliv pochybnost si dokáže objasnit. Je to jeho svobodná vůle, jeho nesmiřitelnost s nezbytností a zároveň nemožností existence Boha. Řešení tohoto rozporu hledá v sobě, v každém člověku, protože podle něj může každý být Bohem, pokud překoná strach z bolesti, z utrpení a z onoho světa; každý, kdo se vzdá své lásky k životu, kdo se odhodlá oprostít se od úzkosti a utrpení člověka na zemi. Sám může svou svobodnou vůli projevit, může tedy jednat sám za sebe a nemusí se spoléhat na vůli někoho jiného. Tím, že svou svobodnou vůli projeví, si dokáže, že sám je Bohem, protože myšlenku zabít se,

¹⁰⁰ BERĎAJEV, *Dostojevského pojetí světa*, s. 129-130.

mu nevnuknul Bůh jako takový, ale přišel na ni on sám a sám sobě dovolí na sebe vztáhnout ruku. Vzít si sám život je nejvyšším projevem jeho svobodné vůle a tím pádem on sám je Bohem. V tom je podstata Kirillovovy sebevraždy.

6 ZÁVĚR

Cílem této bakalářské práce bylo najít a vymezit motiv sebevraždy v románech F. M. Dostojevského *Zločin a trest*, *Idiot* a *Běsi*. Zjistili jsme, že pojem *sebevražda* je v pojetí Dostojevského mnohovýznamový. Nejedná se jen o faktické ukončení života, které si pod tímto pojmem představíme jako první.

Zjistili jsme, že v těchto románech se jedná hlavně o sebevraždu nepřímou. Rodion Raskolnikov vraždou lichvářky zabíjí sám sebe, své svědomí, před kterým nakonec svůj čin neobhájí. Chtěl si ověřit svou teorii o tom, zda lze dělit lidi na výjimečné, na ty, kterým je vše povoleno a na obyčejné lidi, vši. Zjišťuje, že tato teorie je nepřípustná, z čehož plyne, že také on sám není žádný Napoleon. Svůj čin však nepovažuje za zločin. V tomto románu motiv sebevraždy vnímáme hlavně z Raskolnikovových dlouhých vnitřních dialogů, kdy přemýšlí nad svým činem předtím, než ho jde spáchat i po něm. Raskolnikov je důkazem, že u Dostojevského je hranice mezi vraždou a sebevraždou velmi tenká, je velmi snadné ji překročit.

Jako další byl předmětem naší analýzy Svidrigajlov, také postava z románu *Zločin a trest*. Jeho sebevražda je jiná, než sebevražda Raskolnikova. Zde se už jedná o sebevraždu dokonalou, o faktické ukončení života. Svidrigajlov se zabíjí ranou z revolveru. Jeho sebevražda je poměrně nečekanou událostí, protože Svidrigajlova na začátku i v průběhu románu vidíme jako sebevědomého člověka. Mezi další jeho vlastnosti patří arogantnost, nevěra, bohémství a dokonce se o něm říká, že je pachatelem několika vražd a trpí sexuální deviací. Důvodem jeho sebevraždy je neopětovaná láska Duni Raskolnikovové, bez ní už pro něj nic nemá smysl. S ní po svém boku chtěl žít lepší život, Duňa by ho pozvedla na vyšší morální úroveň. Ona ho však rozhodně odmítá s revolverem v ruce a jen šťastnou náhodou vystřelila mimo, a tím ušetřila Svidrigajlovův život. Svidrigajlovi se otevírají oči a zjišťuje, že pro něj na tomto světě už nic není, už nemá pro co žít. Jeho život se ocitl na prázdném bodě, tak ho ukončuje ranou z revolveru.

Třetí postavou, jejímž osudem jsme se v souvislosti s motivem sebevraždy zabývali, je Nastasja Filippovna Baraškovová. U ní vidíme nejprve morální sebevraždu, nepřímou, na konci románu však skutečně umírá. Příčinou její morální sebevraždy je Tockij, kvůli němuž je považována za prostitutku z vyšších kruhů, protože si ji vydržoval jako milenku. Tomuto chce Nastasja učinit přítrž, už se nechce přetvařovat, chce se Tockému vysmát a tak před očima všech na svém narozeninovém večírku páchá svou morální sebevraždu – odchází s nejvykřičenějším kupcem Rogožinem za 100 000 rublů. Její čin je přirovnáván k tomu, co dělají Japonci: když jsou někým uraženi, tak si před jeho očima rozpárou břicho a cítí přitom jako by zadostiučinění, pomstu. Uražená a zneuctěná Nastasja Filippovna se však před očima všech zabíjí nepřímo, právě tím odchodem s Rogožinem.

Na konci románu Nastasja umírá, zabíjí ji Rogožin. Ten Rogožin, který ji vášnivě miloval, také na ni však nesnesitelně žárlil. Nastasja ovšem věděla, že ji Rogožin zabije, i přesto s ním utekla a tím se zřítla rovnou do propasti. Z jejího pohledu tedy můžeme její smrt opět považovat za sebevraždu, věděla totiž, že k její vraždě dojde, ale nijak se jí nesnažila zabránit, naopak, šla jí hrdě vstříc.

Posledním sebevrahem je Kirillov, postava z románu *Běsi*. Jeho sebevražda je opět velmi specifická. Kirillov je označován za *sebevraha-filozofa*. S cílem ověřit si myšlenku o existenci Boha se zabíjí. Nemůže se smířit s jeho nezbytností a zároveň nemožností jeho existence. Jeho motiv je však ještě složitější. Jeho hlavní ideou je svoboda a svobodná vůle. Tvrdí, že jestliže má člověk svobodnou vůli, je povinen ji projevit tím, že se zabije. Kdo je tohoto činu schopen, je sám Bohem, protože se svobodně rozhodl nezávisle na něčí vůli. Podle něj se lidé málo zabíjejí, protože se bojí bolesti a onoho světa. Kdo překoná strach ze smrti a z bolesti a zabije se, je absolutně svobodný a je sám Bohem. Kirillov chce všem lidem tuto teorii dokázat, nezodpovězeným zůstává pouze to, jak to po své smrti lidem doloží. Zabíjí se a dokonce na sebe bere vraždu Šatova.

Na úplný závěr bych chtěla dodat, že motiv sebevraždy není v těchto románech napsán přímo, je třeba vnímat nejen text jako takový, ale i to, co se

ukrývá za ním. Právě tohle je jádrem mistrovství Dostojevského, tento motiv předal pomocí psychoanalýzy, vnitřních dialogů postav, pomocí jejich myšlenek, snů.

Motiv sebevraždy není v ruské literatuře ojedinělým jevem, Dostojevskij není sám, kdo o něm psal. Tento motiv se často objevuje i v literatuře světové. Práce založená na analýze motivu sebevraždy v dílech dalších ruských nebo jiných světových autorů, by určitě byla zajímavá.

7 RUSKÉ RESUMÉ

Намерение этой работы есть анализ мотива самоубийства в романе Ф. М. Достоевского. Мы занимались романами *Преступление и наказание*, *Идиот*, *Бесы*. Мы узнали, что понятие слова *самоубийство* в творчестве Достоевского многозначно. Это не только самоубийство как физическое окончание жизни, которое мы вероятно под этим понятием представим прежде всего.

Моей целью явились главным образом следующие вопросы: какое место мотива самоубийства/убийства в романе Достоевского, в какой мере этот мотив отличается от других мотивов в романах, каких других мотивов можно в произведениях в связи с мотивом самоубийства заметить, в какой мере можно самоубийство отделить от убийства, типы самоубийств у Достоевского, какие причины ведут героев к самоубийству.

У каждого героя нужно, во-первых, расследовать их психологию и внутреннюю характеристику, и, во-вторых, расследовать среду, в которой они находятся. Ответы на это два вопроса дают нам общий образ о герое.

В первой части я занималась Родионом Романовичем Раскольниковым, героем из романа *Преступление и наказание*. Здесь говорим о самоубийстве косвенном, непрямом. Раскольников убийством ростовщицы прежде всего убивает самого себя, свою совесть. Он хотел подтвердить себе свою теорию о двух группах людей – об исключительных и обыкновенных, «вшах». Он быстро узнает, что людей таким образом разделять нельзя, и он сам не Наполеон, а только человек толпы. Однако, свой поступок не считает преступлением. В этом произведении нет много действия, мы все понимаем из длинных внутренних монологов Раскольникова, в которых он думает о своем поступке перед его совершением и после него. Раскольников является доказательством того, что у Достоевского граница между самоубийством и убийством очень тонкая, слабая.

Во второй части я занималась Аркадием Ивановичем Свидригайловым, также героем романа *Преступление и наказание*. Его самоубийство совсем другого типа, чем самоубийство Раскольникова. Свидригайлов фактически покончил с собой, он застрелился. Его поступок совсем неожидан, потому что он в начале романа самоуверенный. Другими его свойствами являются например высокомерие, измена, он ведет богемную жизнь, о нем даже носится весть, что он совершил несколько убийств и он страдает сексуальной девиацией. Он убивает себя потому, что Дуня Раскольникова его не любит, без нее все теряет смысла. С ней он хотел жить лучшую жизнь, она подняла бы его нравственность. Однако, она от него строго отказывается с револьвером в руках и если бы она попала в него, то бы его несомненно убила. Свидригайлов осознал, что в этом мире для него уже ничего нет, ему для нечего жить. Его жизнь оказалась в тупике и, таким образом, он покончил с собой.

В третьей части мы занимаемся героиней романа *Идиот*, Настасьей Филипповной Барашковой. В начале романа она совершает моральное самоубийство и в конце физически умирает, но не от своей руки, и от руки Рогожина. Причиной ее морального самоубийства является Тоцкий, из-за которого ее считают проституткой высшего общества, потому что он ее содержал своей любовницей. Настасья хочет это закончить, она хочет высмеять Тоцкого, и поэтому на своей вечеринке совершает свое моральное самоубийство на глазах всех – она уходит с самым простым торговцем Рогожиным по 100 000 рублям. Ее поступок сравнивают с Японцами: когда их обижают, они распарывают свой живот в глазах того, кто их обидел и при этом они как бы чувствуют удовлетворение, точно как бы отомстили. Однако, обиженная и обесчещенная Настасья Филипповна убивает себя в глазах всех, косвенно, точно этим уходом с Рогожиным.

В конце романа Настасья умирает, ее убивает Рогожин. Тот Рогожин, который ее страстно любил, но также ее очень ревновал. Настасья знала, что он ее убьет, но все таки убежала с ним. С ее точки зрения мы можем ее

смерть опять считать самоубийством, потому что она знала, что это случится, но никак этому не воспрепятствовала, наоборот, она шла своей судьбе гордо навстречу.

В четвертой части у нас последний самоубийца, герой романа *Бесы*, Алексей Нылич Кириллов. Опять, его самоубийство очень специфическое. Его обозначают как *самоубийца-философ*. Он убивает себя с целью проверить идею о существовании бога. Он не может смириться с его необходимостью и одновременно с невозможностью его существования. Решение этого спора ищет в себе, в каждом человеке, потому что, по его мнению, каждый человек может быть богом, если он преодолеет страх из боли, страдания и того мира.; каждый, кто откажется от любви к жизни, кто смеется избавиться тревоги и страдания человека на земле.

Его главная идея – свобода и свободная воля. Он утверждает, что если у человека свободная воля, он должен проявить ее тем, что убьет себя. Тот, кто готов на этот поступок, является богом, потому что он свободно решился на этот поступок независимо от чьей-то воли. По его мнению, люди себя мало убивают, потому что они боятся боли и того мира. Тот, кто преодолевает страх от боли и того мира и убьет себя, тот абсолютно свободен и он сам бог. Кириллов хочет эту теорию всем показать, но неотвеченным остается то, каким образом он это покажет после своей физической смерти. Он убивает себя и даже принимает на себя убийство Шатова – это доказательство того, что он полно освободился от человеческих, земных проблем. Его самоубийство является проявлением его глубокой индивидуальности, свободы, это его волеизъявление. Он готов объяснить всякое сомнение. Это его чистая логика на философском основании.

У каждого героя видим самоубийства в его Во всех частях виден мотив самоубийства в своем собственном аспекте.

В конце нужно сказать, что мотив самоубийства написан в этих романах не прямо, нужно воспринимать не только сплошной текст, а также то, что укрывается «за ним». Именно это является ядром мастерства Достоевского,

читателю он этот мотив передал с помощью психоанализа, внутренних диалогов героев, их мыслей и снов. В романе Достоевского нужно, одним словом говоря, искать. Мы не видим у него много сюжета, все «происходит» на уровне мысли.

Мотив самоубийства в русской литературе является не редким явлением. Достоевский не единственный автор, который о нем писал. Тот мотив часто показывается также в мировой литературе. Работа, основанная на анализе мотива самоубийства в произведениях других русских или мировых писателей, была бы, несомненно, интересна.

8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Primární literatura

- ДОСТОЕВСКИЙ, Ф. М. *Бесы*. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1957, 757 с.
- ДОСТОЕВСКИЙ, Ф. М. *Идиот*. Москва: «Художественная литература», 1983, 608 с.
- ДОСТОЕВСКИЙ, Ф. М. *Преступление и наказание*. Москва: Издательство «Художественная литература», 1966, 517 с.

Sekundární literatura

- BERĎAJEV, N. A. *Dostojevského pojetí světa*. Praha: Oikoymenh, 2000, 147 s.
- KAUTMAN, F. F. M. *Dostojevskij: Věčný problém člověka*. Praha: Academia, 2004, 256 s.
- MASARYK, T. G. *Rusko a Evropa III: Studie o duchovních proudech v Rusku*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1996, 456 s.
- MASARYK, T. G. *Studie o F. M. Dostojevském: S rukopisnými poznámkami*. Uspořádal Jiří Horák. Praha: Orbis, 1932, 84 s.
- PAROLEK, R. F. M. *Dostojevskij*. Praha: Orbis, 1963, 179 s.
- VIEWEGH, J. *Sebevražda a literatura*. Brno: Psychologický ústav AVČR a Nakladatelství Tomáše Janečka, 1996, 285 s.
- KIRÁLY, Gyula. *Интеллектуальная и психологическая ситуация человека XIX века: Шекспир, Достоевский, Толстой – проблемы трагедии и романа. Hungaro-Slavica*. Budapest: Akadémiai kiadó, 1982, с. 125-174.
- КИРПОТИН, В. Я. *Разочарование и крушение Родиона Раскольникова: Книга о романе Ф. М. Достоевского «Преступление и наказание»*. Москва: Советский писатель, 1970, 448 с.
- СОКОЛОВ, Б. *Расшифрованный Достоевский*. Москва: «Экзимо», «Яуза», 2007, 512 с.

ФРИДЛЕНДЕР, Г. М. *Реализм Достоевского*. Ленинград: Наука, 1964, 397 с.

ЧИРКОВ, Н. М. *О стиле Достоевского: Проблематика, идеи, образы*.

Москва: Издательство «Наука», 1967, 304 с.

Běs. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA):

Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2012-02-17]. Dostupné z:

<http://cs.wikipedia.org/wiki/B%C4%9Bs>

9 ANOTACE

Romana Horáková

Katedra slavistiky, Filozofická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci

Motiv sebevraždy v románu F. M. Dostojevského

Vedoucí bakalářské práce: doc., PhDr. Zdeněk Pechal, CSc.

Počet znaků: 79 966

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 15

Klíčová slova: F. M. Dostojevskij, motiv sebevraždy, sebevražda, vražda, ruská literatura, psychologický román, filozofický román, 19. století, Rusko.

Cílem práce bylo vymezit motivy sebevraždy v románu F. M. Dostojevského. Předmětem analýzy jsou romány *Zločin a trest*, *Běsi* a *Idiot*. Zabýváme se postavami: Rodion Romanovič Raskolnikov, Arkadij Ivanovič Svidrigajlov, Nastasja Filippovna Baraškovová a Alexej Nylič Kirillov. Motiv sebevraždy je zkoumán z několika hledisek: do jaké míry je ho možné oddělit od vraždy, typy sebevražd u Dostojevského, jaké důvody postavy pro sebevraždu mají, do jaké míry je tento motiv jiný než ostatní problémy díla, jaké místo má motiv sebevraždy/vraždy v díle Dostojevského, problematika dobrovolnosti a nedobrovolnosti sebevraždy.